

ЕСТЕТИКА НОВОТВОРІВ У ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У статті представлено лінгвопоетичний аналіз okazіоналізмів М. Драй-Хмари з огляду на їхню естетичну функцію; досліджено індивідуально-авторські вербальні моделі та їхній вплив на контекст; встановлено, що найпродуктивнішим способом творення є складання.

Ключові слова: okazіоналізм, новотвір, естетика слова, словесний образ, складання.

Період 20-30-х років ХХ століття – це один з періодів розквіту української мови, оскільки на арену суспільної боротьби за утвердження національної ідеї виходить когорта письменників, які ввійшли в історію літератури як неокласики, які збагатили українську мову вишуканістю форм, влучним добором образних слів, оригінальною будовою речень. Серед поетів-неокласиків чільне місце займає Михайло Драй-Хмара, який з іншими неокласиками став органічною ланкою в українському художньому дискурсі, оскільки заповнив ті лакуни, що мали місце внаслідок еволюційних проблем становлення українського письменства. Через специфічні суспільно-історичні та політичні умови українська культура в цілому не реалізувала на своїх теренах ті стильові парадигми, що пов'язані з інтегруванням у національний контекст фрагментів античної, європейської та світової класичних традицій з їхньою унормованістю і цілісністю, витонченістю, досконалістю й рафінованістю форм [3, 75]. **Мета** розвідки – лінгвостилістична характеристика okazіоналізмів, виявлених у творах М. Драй-Хмари, визначення їх естетичних функцій.

Будучи представником молодшої генерації письменників, М. Драй-Хмара прагнув збагатити національний контекст кращими зразками світової поезики, і тому було б несправедливо викреслити його з історії нашої мови, яку він підняв ще на один шабель. Вивчення мовотворчості поетів-неокласиків є актуальною проблемою сьогодні, оскільки своєю системою класичних форм вони сприяли процесу національного Відродження України в 20-30-х роках ХХ століття, часу, на який в історії українознавства припадає вирішення найактуальніших на той період завдань – унормування української літературної мови, створення термінології, навчальних програм, посібників тощо. Вивчення мовотворчості сучасних письменників повинно здійснюватись на основі досліджень поетів-неокласиків, адже вони, за словами І. Дзюби, «кликали нас до джерел. Сьогодні вони, їхня творчість – одне з таких чистих і цілющих джерел для нас. Нам ще йти і йти до цих джерел, ще пити й пити з них. Ще осмислювати й осмислювати, що ми мали,

що втратили і що можемо мати в них, – для сьогоднішньої нашої потреби і для потреби вічної нашої культури, нашого народу» (1, 39).

Метою статті є виявлення специфіки мовно-естетичного засвоєння дійсності М. Драй-Хмарою через уживання в його поезіях новотворів.

Дослідження художньої картини світу українських неокласиків здійснено здебільшого в літературознавчому аспекті, проте мовні аспекти їхньої творчості потребують глибокого вивчення. Якщо окремі аспекти художніх оказіоналізмів частково висвітлено такими мовознавцями: О. Маленко, М. Кальком, О. Очеретяною, В. Ковальовим, О. Шевчук та іншими, то спроба аналізу новотворів М. Драй-Хмари робиться вперше. У цьому наукова новизна роботи.

За словами Н. І. Заверталюк, «основою естетики й поетики неокласиків було Слово. Воно вбирало в себе полісемію почуттів, поєднувало найважливіші чинники людського буття – волю, долю, мистецтво. Щоб функціонально бути таким, воно овінно відзначатися точністю, вивіреністю, воно має бути образом [2, 6]. Саме за допомогою новотворів письменник і створює поетичні образи, уживаючи конкретно-чуттєві епітети й асоціативно-образні прикметники на позначення явищ природи. Найпродуктивнішими спробою творення прикметників-оказіоналізмів є суфіксальний і складання, Напр.: *І чийсь терпкий, лунавий голос безсило в'ється круг стовна* (1, 63); *Мій перший квіт – то лілієвий дзвін* (1, 115). Джерелом поповнення власних новотворів було для поета розмовне мовлення, напр.: У реченні *Сніг таранкуватий – як стародавній мармур* (1, 44) виділений оказіоналізм взято з розмовного мовлення і має значення «рябий, віспуватий; перен. Який має нерівну поверхню, дірчастий» 1231. Естетика слова розривається і в уживанні оказіонального словосполучення, у якому поєднується непоєднуване: «*Не знаю, що це: щастя? мука? – цей весняний трояндний грець* (1, 110), тобто лексема *грець* – «розм. апоплексичний удар; параліч, інсульт» [1, 197] має негативне забарвлення, проте, поєднуючись зі словом *трояндний*, набуває оптимістичного звучання. У таких прикладах розкривається сам письменник з його естетичними ідеалами, який навіть у поганому вбачав красу.

Досить вживаними в поета є оказіоналізми-складні прикметники. На думку В. П. Ковальова, складні слова порівняно з простими мають більші стилістичні можливості, більшу пізнавально-оцінну силу, більшу поняттєву й естетичну цінність [5, 25]. Створюючи світ природи, письменник вживає семантично прозорі, без символічної конотації, сповнені живої енергії поетизми. Напр.: *Люблю слова ще повнодзвонні, як мед пахучі та п'янкі* (1, 51); *Зорити ніч і бути з вами, холодно-росяні поля* (1, 62); *А за гратами останню мичку допрядає скалоокій день* (1, 54); *Б'ють джерела світозарних дум* (1, 98); *Я бачу... серед тиші чорної небес пишу руку великоогненну* (1, 128); *стоуса луна* (1, 176). Уживає письменник складні прикметники й для

портретної характеристики героя: *Поперед мене, легкокрила, у далеч полинула ти...* (1, 110); *високочолий муж* (1, 169); *тисячопудові кроки* (1, 176) чи для опису предметів старовини: *Потлили горностаєві кереї, і шабля, і бунчук, і булава* (1, 120); *срібнорунна керея* (1, 171).

Оптимістичні настрої М. Драй-Хмари виявляються й у вживанні новотворів-кольороназв. Більш помітними є світлі відтінки кольорів: білий, блакитний, зелений, жовтий, срібний і золотий, які асоціюються в читача з життєствердністю, вірою в себе і людей. Напр.: *Ти говорила в день стрівання Під небом вічно-голубим, В гаю оливнім, цілування Ми зіллєм в захваті новім* (1, 187); *Стогнала ніч. Вже гострі глици проколювали більма дня, і синьо-золоті грімниці дражнили відгульня-коня* (1, 53); *зелено-золотава мушка* (1, 161). Відтінки кольорів виникають на основі сурядного словосполучення. У поезії М. Драй-Хмари колір виконує не лише зображальну функцію, а й виражальну, символічну. Тому введення найтонших відтінків одного й того самого кольору викликає смислові та емоційні трансформації, напр.: *біло-чистий лист* (1, 305); *сизо-голубий затон* (1, 171); *гречки молочно-білі* (1, 134).

Новотвори, що виникли на базі підрядного словосполучення, мають колірний компонент лише в першій частині, чим наближаються до узуальних слів. Напр.: *Справдились навісні вироки (ні цар, ні раб їх не уник) – зв'ялив весляр блакитноокий світанного життя бильник?* (1, 85); *Ніде ні човна, ні вітрила, – лиш хмар верблюжі табуни, чайні гостророгі крила та білопінні буруни* (1, 99); *Померезжав вітер кучерявий льодяними тратами вікно. Жовтожарні там горять заграви, голубе кипить вино* (1, 54); *...і ледве чуть, як в гущині тече червоноките просо* (1, 59).

Продуктивним при творенні складних прикметників є компонент *золото*, що свідчить про естетику душі поета, який у всьому вбачав прекрасне – і в персоніфікованих образах природи, і в тваринному світі, і в конкретних предметах, напр.: *І дві копи – плече в плече – над нею тужать златомитрі* (1, 59), де слово *митра* має значення – «головний убір вищого духівництва християнської церкви, що його надівають під час богослужіння» [1, 526]; *З неба летять стрімголов золотохвості гадюки* (1, 92); *Колись гула тут татарва, тепер золотокрилі бджоли* (1, 93); *човни: золотодонні пливуть торжественно і зграйно* (1, 163).

Неабиякого значення надає поет лексемі *крила*, що має символічне значення, і тому вводить цей компонент до складних утворень: *чорнокрила тінь* (1, 178), *бентежна згря чорнокрильців* (1, 155); *золотокрилі бджоли* (1, 93); *залізнокрилі мрії* (1, 130); *ти легкокрила* (1, 110). Спостережливість поета виявляється й у вживанні інших оказіоналізмів для характеристики крил: *чайні гостророгі крила* (1, 99); *крила райдужно-павині* (1, 153).

Важко не помітити в поета й особливої любові до витворення оказіональних дієслівних лексем. І це не випадково, адже, на думку

М. І. Калька й О. В. Очеретяної, «динаміка епохи вимагала адекватності засобів її втілення. Дієслово ж, з одного боку, уже тільки однією своєю присутністю «животворить» решту слів, з іншого ж боку, дієслово концентрує у своєму значенні всю прогнозовану ситуацію, що в художньо-зображальному плані послуговує динамізації контексту» [4, 31]. Найяскравіше представлені в М. Драй-Хмари відсубстантивні дієслова-новотвори, які виконують естетичну функцію: поетизовано передають красу динамічної ознаки через її асоціації з конкретним предметом. Найбільш продуктивним способом творення оказіональних дієслів у поета є суфіксація – сміливе поетичне «одієслівлювання» іменних коренів для створення динамічних картин образів. Високий коефіцієнт динамізму мають новотвори з суфіксом -и (-і), рідше – -а. Напр.: *Встрягають ніжки у болото: **весніє** – журавлі летять* (1, 66); *І знов **горбатіла** Голгота там, де всміхалися лани* (1, 46); ***Жайворонить** високий крилас, а кругом верболозові нетрі* (1, 74); *Я **огневію, полум'янію**: я твій вістун!**Рубінять** рани. **Весніє** ...* (1, 84); *Все дике кудлатіє, **мишиться*** (1, 281); *Вже **трембітає** над світом золотоспівана зоря* (1, 159).

Префіксальні дієслівні оказіоналізми вживає поет з метою передати високу міру вияву динамічної ознаки, напр.: *По межах, де **збуяв** тирій, стрибають коники* (1, 77); ***Засинив** волохатий сон яри* (1, 70). У поетичному мовленні М. Драй-Хмари трапляються поодинокі випадки вживання дієприкметника, що є формою оказіонального дієслова: *Під блакиттю весняною сушить березень поля, і співає підо мною **очервонена** земля* (1, 42).

Широко використовуються в поезії оказіоналізми-іменники, утворені за моделлю загальноновживаних слів. Найпродуктивнішим способом є суфіксація та складання. Регулярним є суфікс -иц(я) на позначення явищ природи, конкретних предметів, збірних понять: *синьо-золота **грімниця*** (1, 53); *молода **гониця*** (1, 53); ***стрілиці** дзвінкопитого коня* (1, 53); *Ти прийшла у **вербляницю**: «Здрастуй!» Про мене – хай верби цвітуть* (1, 55); *І досі, як живі: березки над ставом, біля **кошениць**?* (1, 69). Свої новотвори, як свідчить ілюстративний матеріал, поет черпав і з народної мови: так, слово *кошениця* – «розм. скошені вруна чи недостигле зелене збіжжя на корм худобі» [1, 460].

Стилістично виразні оказіоналізми М. Драй-Хмари відзначаються свіжістю, несподіваними асоціаціями, колоритністю. Складні новотвори-іменники можуть співвідноситися з атрибутивними словосполученнями: ***буйноквіти** огняні* (1, 153); можуть виникати на основі рівноправних поєднань: ***рубіни-напіроси*** (1, 286), стилізовані під фольклор, вони зближуються за функціональними ознаками (червоніють). Сформована на діалектній основі лексема *дивогляд* виникла на базі предикативного словосполучення: *Я не даюсь, напружую всі сили, змагаючись із **дивоглядом** цим* (1, 127). Усі складні оказіоналізми створюють образну характеристику предметів, явищ природи.

Отже, оказіональний лексикон М. Драй-Хмари має естетичну цінність у плані розширення лексичних і словотвірних особливостей літературної мови – одному з головних чинників її відродження у 20-30-і роки ХХ століття. Тому через дослідження мовотворчості письменників цього періоду сьогодні робиться спроба відродити і розбудувати лексико-словотвірну систему української мови в цілому. Лірика М. Драй-Хмари не тільки відкрила літературі нове ім'я, але й засвідчила зрілу самотність естетичних пошуків поета насамперед у досконалій формі його поезій.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. *Заверталюк Н. І., Нарівська В. Д.* Слово в естетиці і поезиці неокласиків / Н. І. Заверталюк, В. Д. Нарівська // Павло Филипович і неокласики в історії української літератури 20-30-х років. Збірник тез доповідей і повідомлень міжвузівської наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження письменника. – Черкаси, 1991. – С. 5 – 7.
3. Історія української літератури ХХ століття: Книга перша. – К.: Вища школа, 1998.
4. *Калько М. І., Очеретяна О. В.* Лексичне новаторство поетів українського Ренесансу 20-30-х років ХХ століття (на матеріалі творчості М. Семенка / М. І. Калько, О. В. Очеретяна // Українське національно-духовне відродження 20-х років: освітній, літературний та історичний аспекти. Тези обласної науково-практичної конференції. – Черкаси, 1993. – С. 31 – 32.
5. *Ковальов В. П.* Словотворення художніх оказіоналізмів / В. П. Ковальов // Мовознавство. – 1974. – № 5. – С. 75 – 84.
6. *Маленко О.* Пластика слова в поезії українських неокласиків: тропейстичне моделювання світу / О. Маленко // Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць. – Вип. 9. – Черкаси: ЧНУ, 2009. – С. 299 – 306.
7. *Шевчук О.* Стилiстичнi функцiї складних слiв / О. Шевчук // Лiнгвiстичнi студiї. Збiрник наукових праць. – Вип. 12. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 259 – 261.

Джерела

1. *Драй-Хмара М.* Вибране / М. Драй-Хмара. – К.: Дніпро, 1989. – 541 с.

Людмила Лонская

ЭСТЕТИКА НОВООБРАЗОВАНИЙ В ПОЭЗИИ МИХАИЛА ДРАЙ-ХМАРЫ

В статье произведен лингвопоэтический анализ окказионализмов М. Драй-Хмары с учетом их эстетической функции; исследованы индивидуально-авторские вербальные модели и их влияние на контекст; установлено, что самым продуктивным способом новообразований является сложение.

Ключевые слова: окказионализм, новообразования, эстетика слова, словесный образ, словообразование, сложение.

Lyudmyla Lonska

AESTHETICS OF INNOVATIONS IN THE POEMS OF MYHAILO DRAY-KHMARA

The article presents the lingua-poetical analysis of innovations of M. Dray-Khmara, based on its aesthetic function. The research describes the individual author's verbal structures and its influence on the context. The article deals one of the productive moods of the word-building – composite.

Key words: occasionalism, word aesthetics, word image, word-building, composite.

Валентина КАЛЬКО

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *СЕРЦЕ* В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У статті проаналізовано концепт *СЕРЦЕ*, який є одним із ключових у творчості М. Драй-Хмари і як поетично-філософська категорія відображає етику й естетику не тільки митця, а й усього українського народу. Встановлено, що конструювання цього концепту здійснюється з огляду на антропоморфні, біоморфні, вегетативні ознаки.

Ключові слова: концептуальний аналіз, концепт, дискурс, метафора.

Концептуальний аналіз, теоретичні підвалини та практичний досвід якого висвітлено в працях Дж. Лакоффа, Р. Лангакра, Р. Джекендоффа, М. Джонсона, Н. Хомського, Ж. Фоконьє, А. Вежбицької, Н. Д. Арутюнової, О. С. Кубрякової С. А. Жаботинської, О. О. Селіванової, Ф. С. Бацевича та ін., спрямований не так на пояснення самого мовного знака, як на дослідження поняття, що за ним стоїть [10], на його представлення як концептуальної моделі (пропозитивної, фреймової, сіткової та ін.). Такий вид аналізу дозволяє, за образним визначенням Б. О. Борухова, заглянути в душу мови, в опередмечений у ній світогляд, ідеологію, систему цінностей, пов'язати мову із внутрішнім світом, і тим самим заповнити прірву між нею і мисленням [2, 15], а також підвести через обробку суб'єктивного досвіду інформацію під певні вироблені суспільством категорії і класи [9, 90]. Метою концептуального аналізу є моделювання структур знань, способів репрезентації інформації, представленої в семантиці одиниць мови та мовлення. Він спрямований на структуру вербалізованого концепту, опис його формування, будови, системних зв'язків, відмінностей від інших концептів [10, 85].

Когнітивні дослідження ґрунтуються на визнанні мови як “третього світу” (В. Гумбольдт), що слугує своєрідним містком між світами думки та дійсності, глибинами свідомості й людською здатністю до відображення довкілля. Саме тому концептуальний аналіз здійснюється через “омовлення” ментальних сутностей: невербальні форми інформації завжди можуть бути організовані через вербальні (С. Д. Кацнельсон, Дж. Фодор, О. С. Кубрякова, Б. О. Серебренников, О. О. Селіванова та ін.).